

zâfi, Cüneyd-i Bağdâdî, İbnü'l-Arabî, Abdülkerîm el-Cîlî ve İbn Atâullah İskenderî gibi âlim ve mutasavvıflara fazlaca atıflar yapar. Eserlerinin tamamını Bentem'de ve Sri Lanka'da sürgünde kaldığı sırada kaleme almıştır. Sri Lanka'da yazdığı eserlerden bazıları "Seylâniyye" adıyla da bilinir. Bunların çoğunun yazma nüshaları Cakarta'daki Millî Kütüphane'de, on iki tanesi de Hollanda Leiden'deki KITLV Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca yedi risâlesi Güney Sulavesi'de Ahyâr Nis tarafından *el-Mecmû'ât min mü'ellefâtî's-Şeyh Yûsuf (Kumpulan Karangan Syekh Yusuf al-Maqassary)* adıyla bir araya getirilmiştir. Nabilah Lubis tarafından tesbit edilen yirmi üç eseri şunlardır: *el-Berekâtü's-Seylâniyye*, *Bidâyetü'l-mübtedî*, *Def'u'l-belâ*, *Fetħu keyfiyyeti'z-zikr*, *el-Fevâ'ihu'l-Yûsufiyye fî beyâni tahkîkî's-Şûfiyye*, *Ḥablü'l-verid*, *Ḥâsiye fî Kitâbi'l-enbâ' fî i'râbi "Lâ ilâhe illalâh"*, *Hâzihi fevâ'idü'l-lâzime: Zikru "Lâ ilâhe illallâh"*, *Keyfiyyetü'n-nefy ve'l-işbât bi'l-ḥadişî'l-ḫudsi*, *Meḫâlibü's-sâlikîn*, *Muḫaddimetü'l-fevâ'idü'l-ileti mâ lâ bûde mine'l-aḳâ'id*, *en-Nefḫâtü's-Seylâniyye*, *Ḳurretü'l-ayn*, *Risâletü gâyeti'l-iḫtişâr ve nihâyeti'l-intizâr*, *Sefînetü'n-necât*, *Sırrü'l-esrâr*, *Resâ'ilü's-Şeyh Yûsuf ilâ Sulṭân Vezîr Karaeng 'Abdullâh*, *Tenzilü'l-inâye ve'l-hidâye*, *Tâcü'l-esrâr*, *Tuḫfetü'l-ibrâr*, *Tuḫfetü'l-tâlibi'l-mübtedî*, *el-Vaşıyyetü'l-münciyât 'an maẓarrâti'l-ḥicâb*, *Zübdetü'l-esrâr*. Son yıllarda Yûsuf el-Makassarî'nin hayatı, düşünceleri ve eserleri üzerindeki çalışmalar giderek artmakta, kitap ve risâleleri çeşitli yönlerden incelenmektedir. Bunlardan yirmi bir tanesi Endonezyalı yazar Tudjîmah tarafından Endonezyaca'ya tercüme edilmiştir (*Syekh Yusuf Makasar: Riwayat Hidup, Karya dan Ajarannya*, Jakarta 1987). En önemli eserlerinden biri sayılan *Zübdetü'l-esrâr*'ı Güney Afrikalı araştırmacı Suleman Essop Dangor Endonezyaca'ya ve İngilizce'ye çevirmiştir (*Zubdat al-Asrâr*, Durban 1990). Yine Mustafa Keraan ve Muhammed Haron adlı araştırmacılar Cape Town'da onun üç küçük risâlesini bir incelemeyle birlikte İngilizce olarak yayımlamışlardır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Suleman Essop Dangor. *A Critical Biography of Shaykh Yusuf*, Durban 1982; a.mlf., "In the Footsteps of the Companions: Shaykh Yusuf of Macassar (1626-1699)", *Pages from Cape Muslim History* (ed. Y. Da Costa – A. Davids), Pietermaritzburg [South Africa] 1994, s. 19-46; C. S. Tudjîmah, *Syekh Yusuf Makasar: Riwayat Hidup, Karya dan Ajarannya*, Jakarta 1987; M.

van Bruinessen, "The Tariqa Khalwatiyya in South Celebes", *Excursions in Celebes: Een Bundel Bijdragen bij het Afscheid van J. Noordduyn* (ed. H. A. Poeze – P. Schoorl), Leiden 1991, s. 251-269; Abu Hamid, *Syekh Yusuf Makassar: Seorang Ulama, Sufi dan Pejuang*, Jakarta 1994; Taufik Ismail, *Syekh Yusuf: Seorang Ulama Sufi dan Pejuang*, Jakarta 1994; Nabilah Lubis, *Syekh Yusuf Al-Taj Al-Makassar: Menyingkap Intisari Segala Rahasia*, Jakarta 1996; a.mlf., "Min a'lâmi İndünisyâ: eş-Şeyh Yûsuf el-Makâsârî (1626-1699)", *Studia Islamika*, 1/3, Jakarta 1994, s. 149-175; Sahib Sultan, *Syekh Yusuf Tuntanta Salamaka Ulama Shufi, Pejuang Abad ke 17 dan Pahlawan Nasional*, Makassar 1996; Azumardi Azra, *The Origins of Islamic Reformism in Southeast Asia: Networks of Malay-Indonesian and Middle Eastern 'Ulama' in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Honolulu 2004, s. 87-108; N. Heer, *A Concise Handlist of Jawi Authors and Their Works*, Seattle 2006, s. 44; Thomas Gibson, *Islamic Narrative and Authority in Southeast Asia: From the 16th to the 21st Century*, New York 2007, s. 68-83; Lukmanul Hakim Darusman, *Jihad in Two Faces of Shariah: Sufism and Islamic Jurisprudence (Fiqh) and the Revival of Islamic Movements in the Malay World (Case Studies of Yusuf al-Makassar and Dawud al-Patani)* (doktora tezi, 2008), The Australian National University, s. 234-329; Chris Greyling, "Schech Yusuf: The Founder of Islam in South Africa", *Religion in Southern Africa*, 1, Cape Town 1980, s. 9-21; R. M. Feener, "Shaykh Yusuf and the Appreciation of Muslim 'Saints' in Modern Indonesia", *Journal for Islamic Studies*; XVIII-XIX, South Africa 1998-99, s. 112-131; Mustapha Keraan – Muhammed Haron, "Selected Sufi Texts of Shaykh Yusuf: Translations and Commentaries", *Tydskrif vir Letterkunde*, XLV/1, Johannesburg 2008, s. 101-122; "Yûsuf, Syekh", *Ensiklopedi Islam*, Jakarta 1999, V, 216-218.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

YÛSUF MEDDAH

(يوسف مداح)

Varaka ve Gülşah adlı mesnevisiyle tanınan XIV. yüzyıl şairi.

Hayatına dair fazla bilgi yoktur. Eserlerinde Yûsuf Meddah yanında "Yûsufî" mahlasını da kullanmıştır. İyi bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsça bildiği, dinî ilimlere vâkıf olduğu eserlerinden anlaşılmalıdır. Gençlik yılları Azerbaycan'da geçtiğinden eserleri daha çok Âzerî edebiyatı sahasında değerlendirilmiştir. Konya civarına geldikten sonra Mevlevîliğe intisap ettiği eserlerinden (*Varka ve Gülşah*, haz. Kâzım Köktekin, s. 5) ve başka kaynaklardan öğrenilmektedir. Ayrıca Meddah ünvanından anlaşılacağı üzere halkın ve ileri gelenlerin önünde şiir söyleyen, eserlerini anlatan bir kişidir. *Hâmûşnâme* adlı kısa mesnevisini genç yaşta Erzincan'da yaşadığı bir hadiseye bağlı olarak 699'da

(1300) nazmetmesi ve *Makel-i Hüseyin*'i Kastamonu'da iken yazması onun bu bölgelerde yaşadığını ve tanındığını ortaya koymaktadır. *Varaka ve Gülşah* mesnevisini de 743 (1342-43) yılında Sivas'ta yazmıştır. Bu iki eserin telif tarihiyle kaynaklarda yer alan diğer bilgiler Yûsuf'un uzunca bir ömür sürdüğünü göstermektedir. Yûsuf Meddah Türkçe'yi çok iyi kullanan, divan edebiyatının o yıllardaki mazmunlarına vâkıf, şiirlerini atasözleri ve deyimler yanında âyet ve hadislerle zenginleştiren, aruzu, halk deyişlerini ve tabirlerini bilen, eserlerinde edebî sanatlarla yer veren bir şairdir.

Eserleri. Yûsuf veya İbn Yûsuf adlı başka şairlerle karıştırılan Yûsuf Meddah'ın günümüze ulaşan mesnevi tarzındaki eserleri şunlardır: 1. *Varaka ve Gülşah*. Yaklaşık 1700 beyitten meydana gelen eser aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılmıştır. Ertaylan, mesnevinin bir nüshasına dayanarak 770'te (1368-69) Konya'da telif edildiğini söylüyorsa da (*Türk Dili ve Edebiyatı Örnekleri*, s. 1) daha sonra bulunan nüshalardan anlaşıldığına göre eser 743 (1342-43) yılında, "Başladık Sivas şehrinde bunu / Kim rebülevvelin evvel günü" beytinde de ifade edildiği gibi Sivas'ta yazılmıştır. Altı meclis (bab) halinde düzenlenen eser tevhid ve na'tla başlamakta, kahramanların birbirlerine söyledikleri on iki gazeli de içine almaktadır. Ahmet Ateş'e göre eserin kaynağı Arap halk hikâyesidir. *Varaka ve Gülşah*, bunlar arasında en çok Benî Uzre kabilesinden Urve b. Hizâm adlı Arap şairinin hayat hikâyesine benzemektedir (*TDED*, II/1-2 [1947], s. 1-19). *Varaka ve Gülşah* ilk defa İnan edebiyatında Gazneli Mahmud zamanında (998-1030) Ayyûkî tarafından nazmedilmiştir (*Varaka ve Gülşah-ı 'Ayyûkî*, nşr. Zebîhullah Safâ, Tahran 1343 hş.). Ayyûkî'nin eseriyle Yûsuf Meddah'ın eseri arasında yine büyük benzerlik olmakla birlikte (Ateş, *TDED*, V [1953], s. 49-50) Grace Martin Smith'e göre ikisi arasında ayrıntılarda bazı farklılıklar mevcuttur ve Yûsuf Meddah'ın eseri Ayyûkî'nin sadece bir tercümesinden ibaret değildir (*Yûsuf Meddah: Varaka ve Gülşah*, s. 13-14). Mesnevinin konusu özetle şöyledir: Hz. Peygamber zamanında Mekke'de Benî Şeybe kabilesinin reisi iki kardeş Hümâm ile Hilâl'dir. Hilâl'in Varaka adlı bir oğlu, Hümâm'ın Gülşah adlı bir kızı dünyaya gelir. Evlenme çağına geldiklerinde düğünlerinin yapılmasına karar verildiği bir sırada kâfir Benî Dayf kabilesinin reisi Amr, Gül-

YÛSUF MEDDAH

şah'ı kaçıır. Varaka, Gülşah'ı kurtarırsa da Amr onu geri alır ve bir hile ile Varaka'yı da yakalar. Amr'ın elinden kurtulan Gülşah, Varaka ile beraber memleketlerine dönerler. Tekrar düğün hazırlıklarına başlandığında Varaka düğün vb. hususlarla ilgili yardım almak için, Amr tarafından öldürülen babasının yerine Yemen hükümdarı olan dayısı Selim Şah'ın yanına gider, istediklerini alır ama zor şartlar altında memleketine gecikerek döner. Fakat bu arada Şam Hükümdarı Muhsin Şah'ın Gülşah'a âşık olması, Varaka'dan da ümit kesilmesi üzerine Gülşah, Şam'da Muhsin Şah'la nikâhlanır. O sırada memleketine dönen Varaka'ya da Gülşah'ın öldüğü söylenerek yalancı bir mezar gösterilir. Varaka, Gülşah'ın mezarının başında kendini öldüreceği sırada Gülşah'ın aynı zamanda arkadaşı gibi olan yardımcısının gerçeği anlatması üzerine Şam'a doğru yola çıkar. Yolda harâmilerle çatışıp bayılınca atı onu Muhsin Şah'ın bulunduğu yere ulaştırır. Birbirini tanıyan Varaka ile Gülşah'a Muhsin Şah iyi davranır. Fakat Gülşah'ın nikâhlı olması yüzünden Varaka oradan ayrılır ve yolda Allah'tan canını almasını ister. Gülşah, Varaka'nın ölüm haberini alınca Muhsin Şah'tan onu Varaka'nın mezarına götürmesini rica eder. Oraya varınca da mezarın başında hançeriyle kendini öldürür. Daha sonra bir gazveden dönüşünde mezarın yanında geçerlerken Hz. Peygamber'e olay anlatılır ve ondan bu ikisinin diriltilmesi için Allah'a dua etmesi istenir. Resûl-i Ekrem de Allah'a dua eder; Varaka ile Gülşah mezarlarından çıkarak onun elini öper ve kırk yıl daha mutluluk içinde yaşarlar. Üzerine ilk defa İsmail Hikmet Ertaylan'ın çalıştığı eser C. V. Gehrmanov ile Z. T. Hacıyev tarafından neşredilmiştir (Baki 1988). Ayrıca Grace Martin Smith kısa bir sözlükle birlikte tenkitli metnini ve İngilizce tercümesini yayımlamış, ayrıca Kâzım Köktekin de ilmî bir neşir hazırlamıştır (bk. bibl.). **2. Hâmûş-nâme.** Farsça olan mesnevi 699'da (1300) kaleme alınmıştır. Yûsuf Meddah'ın genç yaşta Erzincan'da bulunduğu sırada ağzından kaçırıldığı bir sözün yayılması olayına dayanan eser dilini tutmanın gerekliliği hakkında on hikâyeden meydana gelmektedir (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1597). Bazı araştırmacılar eserin Yûsuf Meddah'a nisbetini kabul etmemiştir (Smith, s. 6; *Varka ve Gülşah*, haz. Kâzım Köktekin, s. 7). **3. Dâsîtân-ı İblîs aleyhi'l-la'ne.** Yaklaşık 240 beyit olup aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla nazmedilmiştir. Metin Akar dinî-didaktik

özellik taşıyan eserin orijinal olmadığını, Arapça'dan Türkçe'ye yapılan mensur bir tercümesinden istifade ile nazmedildiğini belirtmektedir (*Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, I, 2-7). **4. Maktel-i Hüseyin.** Şevval 763'te (Ağustos 1362), "Kötürüm" lakabıyla anılan Candaroğlu Hükümdarı Celâleddin Bayezid adına Şii âlimlerinden Ebû Mihnef'in aynı adlı eserinden tercüme edilen mesnevi 2824 beyittir. On meclisten oluşan mesnevi aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla nazmedilmiştir. Eserin *Varaka ve Gülşah* ile benzer yönleri vardır (Özçelik, s. 102-107). Ertaylan'ın İzzet Koyunoğlu ve Raif Yelkenci'de bulunan iki nüshasından (*TDED*, I [1946], s. 118) bahsettiği eser üzerine yüksek lisans çalışması yapan Kenan Özçelik çok sayıda yazma nüshasını tesbit ederek bunlardan dördünü karşılaştırmıştır (*Yûsuf-ı Meddah ve Maktel-i Hüseyin*, s. 99-102). Yûsuf Meddah'a ayrıca *Kadı ve Uğru Destanı*, *Hikâyet-i Kız ve Cehûd* vb. mesneviler de nisbet edilmektedir (Çelebioğlu, s. 28, 85-86; ayrıca bk. *Varka ve Gülşah*, haz. Kâzım Köktekin, s. 9-10; Özçelik, s. 13-27).

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsuf Meddah, *Varka ve Gülşah (İnceleme-Metin-Dizin)* (haz. Kâzım Köktekin, Ankara 2007; Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ* (haz. Kemal Yavuz, Ankara 1991, s. 109, 488; İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Dili ve Edebiyatı Örnekleri I: Varka ve Gülşah*, İstanbul 1945; a.m.f., "Yûsuf-ı Meddah", *TDED*, I (1946), s. 105-121; Grace Martin Smith, *Yûsuf-ı Meddah: Varqa ve Gülşâh A Fourteenth Century Anatolian Turkish Mesnevî*, Leiden 1976; B. Flemming, "Die Hamburger Handschrift von Yûsuf Meddahs Varqa vü Gülşâh", *Hungaro-Turcica: Studies in Honour of Julius Németh* (ed. Gy. Káldy-Nagy), Budapeste 1976, s. 267-273; Metin Akar, "Yûsuf-ı Meddah'ın Dâstân-ı İblîs'inin Kaynağı", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1995): Tebliğler II. Türk Edebiyatı*, İstanbul 1985, I, 1-7; "Yûsuf Meddah", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Azerbaycan Türk Edebiyatı II*, Ankara 1993, II, 33-48; Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevî Edebiyatı*, İstanbul 1999, s. 28, 85-86; Kenan Özçelik, *Yûsuf-ı Meddah ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük)* (yüksek lisans tezi, 2008), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Ahmet Ateş, "Varaka ve Gülşah Mesnevisinin Kaynakları", *TDED*, II/1-2 (1947), s. 1-19; a.m.f., "Farsça Eski Bir Varka ve Gülşah Mesnevisi", a.e., V (1953), s. 33-50; Hanife Koncu, "Ashâb-ı Khef Metinlerine Bir Bakış ve Yûsuf-ı Meddah'ın Ashâb-ı Khef Mesnevisi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 5, İstanbul 2012, s. 9-57; "Yûsuf-ı Meddah", *TDEA*, VIII, 617-618; M. Cunbur – A. Bagirov, "Yûsuf Meddah", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2007, VIII, 666-667.

HASAN AKSOY

YÛSUF en-NECCÂR

(يوسف النجار)

İnciller'e göre

Hz. İsa'nın üvey babası.

"Marangoz Yûsuf"la (Joseph the Carpenter) ilgili temel kaynak Matta ve Luka İncilleri ile bu İnciller'deki bilgilerden hareketle onun kimliğini ortaya koymaya çalışan apokrif literatürdür. Yûsuf en-Neccâr, Dâvûd soyundandır ve Heli'nin (Matta, 1/20; Luka, 1/27; 2/4; 3/23) yahut Yaküb'un (Matta, 1/16) oğludur. Nâsıra şehrinde dülgerlik yapan Yûsuf "dosdoğru / sâlih bir şahsiyet" (Mûsâ şeriatına bağlı bir kişi) olarak takdim edilir (Matta, 1/19; 13/55; DB, III/2, s. 1670). Meryem, Yûsuf ile nişanlı iken bir beşerle cinsel ilişkiye girmeden Allah'ın iradesiyle mucizevi bir şekilde İsa'ya hamile kalınca Yûsuf, Meryem'i utandırmak istemediğinden gizlice ondan ayrılmayı düşünür. Fakat Allah Teâlâ'nın bir meleği rüyasında ona görünerek, "Ey Dâvûd oğlu Yûsuf, Meryem'i kendine eş olarak almakta çekinme! Çünkü onun rahminde oluşan kutsal ruhtandır" der. Bunun üzerine Yûsuf, Meryem'i yanına alır ve İsa doğuncaya kadar ona yaklaşmaz (Matta, 1/18-25; Luka, 1/27). İsa'nın doğmasına yakın günlerde yapılacak nüfus sayımında herkesin kendi memleketinde yazılması gerektiğinden Galile'deki Nâsıra şehrinde yaşayan Yûsuf, Meryem ile birlikte asil memleketi olan Yahudiye'deki Beytlehem'e (Beytülâhm) gider (Luka, 2/1-5). İsa doğduktan sonra da onu Kral Hirodes'in şerrinden korumak için Rabb'in meleğinin işaretiyle Meryem'i ve İsa'yı Mısır'a götürür. Hirodes'in ölümüne kadar orada kalır. Hirodes ölünce Rabb'in meleği tekrar Yûsuf'a görünerek geri dönmelerini söyler, Yûsuf da Meryem ve İsa ile beraber Mısır'dan ayrılıp Nâsıra'ya yerleşir (Matta, 2/13-23; Luka, 2/39). İsa on iki yaşına gelince Meryem ile Yûsuf onu Fisih (Paskalya) bayramında Kudüs'e götürürler ve ardından Nâsıra'ya dönerler (Luka, 2/41-51). İnciller'de Yûsuf'un bundan sonraki hayatına dair bilgi yoktur. Yuhanna İncili'nde yer alan, İsa Mesih'in çarşıta iken annesini havâri Yuhanna'ya emanet ettiği şeklindeki bilgiden (19/27) Yûsuf'un o tarihte hayatta bulunmadığı anlamı çıkarılabilir. Genellikle onun İsa'nın tebliğ faaliyetinden önce vefat ettiği kabul edilmekte, apokrif kitaplardan *Histoire de Joseph le Charpentier*'de 111 yaşında öldüğü belirtilmektedir (Cothenet, VI, 1025). Yûsuf muhtemelen Nâsıra'da ölmüş ve ora-